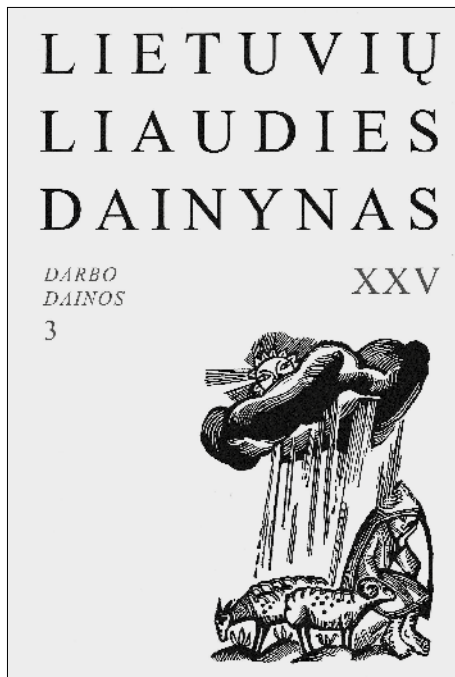

Ar ganymo, medžioklės ir žvejybos dainos – tik „vargo ir šelmystės dainos“?

<https://doi.org/10.51554/TD.21.62.09>

Štai ir sulaukėme jubiliejinio – XXV – Lietuvių liaudies dainyno tomo, skirto dainoms, susijusioms su seniausiais žmonių užsiėmimais ir verslais – medžiokle, žvejyba, gyvulininkyste¹. Šiuo tomu, kaip teigia jo parengėjas Povilas Krikščiūnas, baigiamos skelbti darbo dainos. Kūriniai, susiję su ganymu, medžiokle ir žvejyba, knygoje pateikiami trimis skyriais, atitinkančiais analogiškas Lietuvių liaudies dainų katalogo (toliau – LLDK) apimamas dainų grupes. Šių skyrių tautosaka, tiesą sakant, yra labai nevienalytė – skiriasi tiriamasis objektas ir problematikos samprata, tad, galima sakyti, kad į XXV tomą sudėtos trys skirtingos knygos (nepaisant nevienodos šių „knygų“ apimties). Jau vien dėl šios priežasties leidinys laikytinas nemenku iššūkiu jo parengėjams.

Dainos šiam tomui atrinktos iš didžiulio kiekio tautosakos – 8 200 tekstų, sujungtų į 365 tipus, ir 2 550 melodijų. Tiesa, knygoje skelbiama tik nedidelė šių kūrinų dalis – 648 dainų tekstai, reprezentuojantys 277 tipus, ir 393 jų melodijos. Visa tai surinkta nuo XIX a. iki XXI a. pradžios visoje Lietuvoje, taip pat ir lietuvių

1 *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XXV: *Darbo dainos*, kn. 3, parengė Povilas Krikščiūnas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2020. – 640 p.: gaid. + 1 kompaktinė plokštelė [59 dainų įrašai].

gyvenamosiose vietose už šalies ribų – Baltarusijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Rusijoje ir JAV. Leidinio pagrindas – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvo rankraštyno medžiaga, papildyta Vilniaus pedagoginio universiteto, Vilniaus universiteto studentų tautosakos rinkiniais, pasitelkti ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Mokslo centro Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyve saugomi rinkiniai ir garso įrašai. Anot P. Krikščiūno,

taip papildytas pristatomų dainų vaizdas atskleidė anksčiau nepastebėtų teksto variavimų ypatumų. Dėl to kiek pakeista Lietuvių liaudies dainų katalogo struktūra: suformuota naujų tipų, kai kurios dainos ar jų versijos iškeltos į kitus skyrius (p. 5).

Pavyzdžiui, ganymo – bandos tvarkymo – šūksniai perrikiuoti pagal tai, kuriuo paros metu jie naudoti: pirmiausia dedami šūksniai, skambėję ryte bandą renkant (D 786–793), po jų – skatinantys gyvulius paėdus gulti (D 723–750) ir t. t. (ten pat).

Įvardiniame straipsnyje „Vargo ir šelmystės dainos“ (p. 7–28) P. Krikščiūnas aptaria visų trijų dainų grupių ypatumus, prieš tai pasidalydamas keliomis bendro pobūdžio išvalgomis: „Nelabai suklystume kai kurias dainas (pvz., naktigonių, medžioklės) pavadindami laisvalaikio ar pramogų dainomis“ (p. 7); skelbiamas dainas apie ganyką, medžioklę ir žvejybą „galėtume pavadinti atviros erdvės darbų ar su gyvūnija susijusių verslų dainomis“ (ten pat). Visoms dainų grupėms apžvelgti šiame straipsnyje paskirti savarankiški skyreliai, atkreipiant dėmesį į tai, kad „kiekviena dainų grupė turi savitą istorinį kontekstą ir etnologinį podirvį“ (ten pat).

Bandydama įvertinti tiek tome skelbiamą tautosakos medžiagą, tiek ir kruopštų parengėjų nuveiktą darbą, į ganymo, medžioklės ir žvejybos dainas žvelgsiu kiek kitokiu žvilgsniu – daugiau etnomuzikologės akimis. Manysiu, kad toks žiūros kampas padės šiek tiek kitaip suvokti ir įprasminti leidinyje paskelbtą tautosaką.

Apžvalgą pradėsiu nuo „kito galo“ – žvejybos dainų (aptariamų p. 25–28), nes jos muzikine prasme yra vienalytiškiausios, pasižyminčios bemaž tokiais pačiais stilistiniais bruožais (būdingais vėlyvesniam tautosakos sluoksniui), taigi, keliančios bene mažiausiai klausimų ir tyrinėtojų ginčų. Dainų apie žvejybą užrašyta palyginti negausiai, tad nenuostabu, kad tai yra mažiausia iš šiame tome skelbiamų dainų grupių (p. 495–537; nr. 604–648). „Jei dėmesį telktume tik į pamario gyventojų dainas, skurdų žvejų dainų repertuarą iš dalies būtų galima aiškinti istorine socialine krašto patirtimi“, – teigia P. Krikščiūnas. Jis primena ir Jono Balio svarstymus apie susirinkimininkų pastangas, galėjusias turėti įtakos, – preiliškės moterys jam pasakiusios, jog „ir garbė Viešpačiui, kad jos [dainos – D. R.-V.] pamirštos“² (p. 25).

Savąsias išvalgas apie žvejų dainas P. Krikščiūnas pradeda nuo tyrimų šia tema apžvalgos. Žvejų dainoms nemažai dėmesio yra paskyrę įvairūs tyrinėtojai –

2 „Iš Mažosios Lietuvos tautosakos“, spaudai paruošė dr. J. Balys, *Tautosakos darbai*, 1937, [t.] 3, p. 8.

tautosakininkė Vanda Misevičienė (nagrinėjusi jas vienoje savo disertacijos dalių³), etnologas Rimantas Balsys, parašęs monografiją, skirtą pamariečių dainoms⁴, etnomuzikologė Lina Petrošienė, analizavusi žvejų dainas kaip lietuvininkų etninės muzikos dalį⁵. Žvejų dainų sampratą šiek tiek praplėtė etnomuzikologė Laura Lukenskienė, žvejų dainų arealu laikydama ne tik Mažąją Lietuvą, bet ir Suvalkiją bei Dzūkiją⁶. Anot jos, šiai teritorijai būdingi bendri melodiniai tipai, nežinomi kituose regionuose.

Svarstydamas apie žvejų dainų socialinę aplinką, P. Krikščiūnas suabejoja R. Balsio teiginiu, esą „tai labiau atskirės socialinės grupės, ilgai gyvenančios prie didelio vandens ir užsiimančios žvejyba, dainos“⁷, prieštarauja jam, manydamas, kad „pamario gyventojus apibrėžti kaip vientisą socialinę grupę būtų keblu. <...> Nepaisant skirtingų amatų, gyvenimas prie vandens visus gyventojus vienijo. Tai atsispindi ir jų dainose“ (p. 26). Tenka pritarti P. Krikščiūno įspūdžiui, kilusiam klausantis dainų ar jas skaitant: „Kyla mintis, kad dainavimas žvejams buvo ne darbo palengvinimo, bet atsipalaidavimo ilsintis priemonė“ (p. 27). Šią mintį, anot jo, patvirtintų ir dainų šaltiniuose randamos pastabos: „Geriant“; „Šią dainą dainuodavo vyrai, gerdami karčemose“; „Dainuodavo vestuvėse, kartais ir krikštynose“ ir pan. Gėrimo karčemoje po sunkaus darbo ar belaukiant tinkamo vėjo motyvas, anot parengėjo, aptinkamas kone 130-yje dainų variantų (ten pat).

Beje, kartais susidaro įspūdis, kad kai kurios žvejų dainos neturi jokie tiesioginio ryšio su žvejyba – laivo, plaukimo į marias įvaizdis jose dažnai tik simbolinis. Štai ekspedicijų Žemaitijoje metu XX a. pabaigoje ne kartą teko užrašyti dainų „Eisiu laukan paveizėti“ ar „Koks čia lengvus pailselis“ (D 1573; A ir B versijos) variantus. Šias dainas dainininkai apibūdindavo kaip „tenstines“, „pašaukiamas“, dainuojamas vakarais, lauke, „kada gera skumb“ ir pan. (beje, viena iš *Dainyne* skelbtų šios dainos variantų pastabų taip pat nurodo: „Dainuodavo šienapjūtės vakare vyrai“ (LTR 3471/1499/)). Kaip matome, nė užuominos apie žvejybą. Šioje vietoje vertėtų prisiminti L. Lukenskienės įžvalgas, kad žvejų dainų

poetiniai tekstai kontaminuoti, į juos greta vestuvinių ar meilės motyvų dažnai įkomponuoti su žvejyba susiję poetiniai vaizdai ar tiesiog simboliniai laivo, skendimo, žiedo nuskandinimo vaizdai, neturintys nieko bendra su žvejyba⁸.

3 Vanda Misevičienė. *Lietuvių liaudies dainų klasifikavimas*: filologijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, Vilnius, 1975.

4 Rimantas Balsys. *Mažosios Lietuvos žvejų dainos: sandaros, turinio ir poetikos ypatumai*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003.

5 Lina Petrošienė. *Lietuvininkų etninė muzika: tapatybės problemos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.

6 Laura Lukenskienė. „Žvejų dainos: žanro ir paplitimo problemos“, *Lietuvos muzikologija*, 2009, t. 10.

7 Rimantas Balsys. *Min. veik.*, p. 8.

8 Laura Lukenskienė. *Min. veik.*, p. 153.

Dainų tekstai, anot tyrinėtojos, labiau atspindi žvejų ir žemdirbių socialinių grupių koegzistencijos problemas, o kai kuriais atvejais – gamtos nulemtą gyvenimo būdą ir buitį („žiemą važeliu, vasarą – laiveliu“). Juose dominuoja vestuvinė simbolika, meilės tematika, taigi, kai kurių žvejų dainų (pvz., „Ei kilo, kilo“) poetiniai tekstai galėtų būti priskirti prie vestuvių (pažintuvių ar piršlybų) dainų⁹. Tiesa, ir P. Krikščiūnas atkreipia dėmesį į prie kai kurių dainų randamas pateikėjų pastabas, „kad ta ar kita daina tikrai dainuota per vestuves“, pridurdamas: „Natūralu – kaip tik rengimasis vestuvėms, deklaruojamas tiesiogiai ar užmaskuotas simboliais, yra daugumos mūsų senųjų dainų įkvėpimo šaltinis“ (p. 28).

Regimą žvejų dainų tarpžanriškumą rodo ir jų melodijos, neženklinančios tiesioginio ryšio su konkrečia veikla – žvejyba. Pavyzdžiui, dainos „Vėjas pučia“ (nr. 606; užr. Žaslių apyl. 1958 m.) melodija „pasiskolinta“ iš populiaros dainos „Kad aš jojau per žalią girelę“. Jos variantai skirtini vestuvių (V 504 – „Kad aš jojau“) arba karinėms-istorinėms dainoms (K 147 – „Kai aš jojau per žalią girelę“). Melodijos versija vienbalsė, pasižyminti būdinga „užkelta“ intonacija – tokia melodija paplitusi visoje Lietuvoje.

Ieškodamas žvejų dainų XIX a. dainų rinkiniuose (Liudviko Rėzos, Georgo Nesselmanno, Viliaus Kalvaičio ir kt.), P. Krikščiūnas pastebėjo, kad naujų leidinių sudarytojai nevengė perspausdinti anksčiau skelbtų dainų. Viena tokių – „Išbėg išbėgo iš Rusnės kiemo“ (D 1550); daugumą jos variantų randame spausdintuose šaltiniuose (p. 25). Vis dėlto šios dainos (užfiksuotos Mažojoje Lietuvoje, Dzūkijoje ir Suvalkijoje 1820–1999 m.) variantą pavyko užrašyti ir XX a. pabaigoje, 1989 m., folkloro ansamblio „Visi“ ekspedicijoje Žemaičių Naumiestyje, Šilutės raj. Galima prielaida, kad prie dainos gyvybingumo prisidėjo daugkartinis jos skelbimas leidiniuose, ypač XX a. pirmosios pusės populiariuose dainynėliuose¹⁰. Gaila, kad ši itin populiari daina nepateko į *Dainyno* kompaktinę plokštelę (tiesa, joje išvis tėra tik trys žvejų dainos).

Kita, taip pat ne itin gausi, leidinyje pristatoma dainų grupė – *medžioklės* dainos (p. 409–491; nr. 508–603). Kaip pastebi leidinio parengėjas, su medžiokle ir medžiotojais susijusios dainos kol kas nėra sulaukusios didelio tyrėjų dėmesio. Tiesa, į sutartines apie medžioklę yra atkreipęs dėmesį Zenonas Slaviūnas, pabrėždamas glaudų jų tekstų ryšį su žaidimais, vaizduojančiais medžioklės veiksmus (SIS I: 30). Vis dėlto, kaip pastebi P. Krikščiūnas, visus šiame *Dainyno* skyriuje pristatomus kūrinius galima būtų vadinti dainomis apie medžioklę, o ne medžioklės dainomis.

.....
 9 Ten pat.

10 *Oi, dainos dainelės: kariškos ir kitokios gražiausios senovės ir naujos dainos*, surinko ir išleido Maldžiūnų Juzė, antroji laida papildyta naujomis dainomis, Kaunas, 1921; *Dainų dainelės*, parinko A. Giedrius, Tilžė, 1923; Klemensas Griauzdė. *Jaunieji žengia: 25 dainos masiniam dainavimui*, Kaunas, 1936 ir kt.

Panašiai kaip ir žvejų dainos, dainos apie medžioklę rodo labai platų paralelių su kitų žanrų dainomis tinklą. Šaltiniuose itin retai apibrėžiama šių dainų funkcija, dažniausiai tik nurodoma, kad tai medžiotojo daina, jog ją dainuodavę vyrai ir pan. Kai kada teigiama, kad tos dainos skambėdavusios talkose, dirbant lauko darbus, kartais – vestuvėse, pokyliuose. Nuorodų į labai įvairias dainavimo aplinkybes pavyzdžiu galėtų būti populiarī daina „Vaikščiojau vaikščiojau“ D 1482 (823/345/var.), pasižyminti užrašytų variantų gausa visoje Lietuvoje (ypač daug jų užrašyta Žemaitijoje): „Laukuose dainuodavo, talkose“; „Šienaujant“; „Einant medžioti“; „Čia buvo senutė, senelė, dar buvau kokių šešių metų, kada ji dainavo. Mokino, jau būdavo, sakydavo: „Medžiotojai vyrai taip daro: parsineš, taip ir dainuoja parsinešę“; „Vestuvėse, vakaruškose ir jaunimo sueigose“; „Kareivio daina“; „Medžiotojo daina“ ir pan. Tokios užuominos, anot P. Krikščiūno, „gali būti svarbios gvildenant dainų genezės klausimus“ (p. 21). Vis dėlto parengėjas nesiima šiame leidinyje detalīai gvildinti dainų apie medžioklę kilmės klausimo. Trumpai aptaręs Lietuvos didikų medžioklės ypatumus, tam tikras užuominas apie realius istorinius faktus (pvz., draudimą valstiečiams medžioti stambesnius gyvūnus), atkreipęs dėmesį į sakalo paminėjimo dainose simbolinių prasmų lauką, atskleidęs vestuvinę kai kurių dainų potekstę, P. Krikščiūnas teigia:

Medžioklė dainos siužete gali būti tik fonas, kuriame vyksta tinkamōs antrosios pusės paieškos, o į jį įpintos istorinės ar etnografinės detalės – priemonė medžiotojo šaunumui parodyti (p. 24).

Skelbiamų dainų apie medžioklę melodijos, taip pat kaip ir žvejų dainų melodijos, neatspindi tiesioginio ryšio su funkcija. Vis dėlto šios melodijos stilistiškai gana įvairios, kai kurie melodiniai variantai pasižymi ryškiais regioniniais ypatumais, pavyzdžiui, daina „Vuoį laputi laputeli“ (nr. 556), užrašyta iš pateikėjos, kilusios iš Kaltinėnų, Tauragės apskr., pasižymi žemaičių melodijoms būdingu IV aukštu laipsniu. Daugelis populiarīos Žemaitijoje dainos „Plaukė pylėlė“ (D 1504) variantų išsiskiria žemaičiams būdinga tęstine dainavimo maniera: „Dainuoja šią dainą labai dideliai, iš lengvo, ilgu tonu, išlinguojant“ (MFA KTR 254/22/). Kai kurie žinomos įvairiuose regionuose dainōs „O kur mudu josim, brolyti mano“ (D 1517) variantai, užrašyti Suvalkijoje, išsiskiria vienbalse faktūra ir siaura melodine apimtimi – bruožais, būdingais senosioms suvalkiečių dainoms, pavyzdžiui, „Vai kur josim, brolužėli mano“ (nr. 588; užr. V. Šlekys 1894 m. Mokolų k., Šunskų vlsč.). Gaila, kad į leidinį nepateko nė vienas žemaitiškas šios dainos variantas su melodija (jų yra užrašyta folkloro ansamblio „Visi“ ekspedicijose XX a. pabaigoje).

Skaitydama P. Krikščiūno komentarus apie medžioklės dainas, tikėjau si kruopštesnio įsigilinioo į šių dainų tarpžanrines sąsajas – labai rūpėjo išsiaiškinti kai kurių

dainų, LLDK priskirtų kitiems žanrams, galimus ryšius su dainomis apie medžioklę (juo labiau kad „grynų“ medžioklės dainų, kaip išaiškėjo, galima sakyti, nėra). Vienas tokių pavyzdžių – „adventinė“ sutartinė „Unčių tupi trys pulkeliai“ (Kl 53). Z. Slaviūno ji paskelbta „Sutartinių apie medžioklę“ skyriuje (SIS I, nr. 13), tikėtina, remiantis tiek teksto siužetu (ančių nušovimo motyvu), tiek jos priskyrimu skyriui „Prie darbo“ Augusto Roberto Niemio ir Adolfo Sabaliausko rinkinyje (NS, nr. 97), iš kurio ši sutartinė yra perspausdinta. Žvirblio užmušimo / nušovimo motyvą turinti daina „Pasėja tėvelis gelsvus miežius“ priskirta vaikų dainoms (Vlk 293), nors vienas iš variantų – „Atskrida žvirblelis in baslalia“ (Vlk 501; užr. 1996 m. Zarasų raj.) – turi pastabą: „Medžiotojų daina.“ Šios dainos variantų pastabos yra įvairios (tai rodytų pirminės funkcijos praradimą): vaikų (5), vestuvių (3), vaišių (1), medžiotojų (1), dainuojama bet kada (1). Pranės Jokimaitienės teigimu, „ji yra daugiafunkciška ir šiuo metu pereina iš suaugusiųjų repertuaro į vaikų“ (LLD I: 281).

O kas pasakytina apie dainas, turinčias incipitus „Išėjo strielčiukas į mišką medžioti“, „Išėjo mįslinčius po girių vaikščioti“, „Išėjo mįslinčius girion palevotie“? Jos, matyt, pelnytai būtų skirtinos literatūrinėms dainoms. Vis dėlto įdomu būtų jas matyti aptartas greta dainų apie medžioklę. Minėtos dainos, kiek teko pastebėti, yra ypač mėgstamos Suvalkijoje – folkloro ekspedicijose XX a. pabaigoje jas siūlėsi padainuoti vos ne kiekvienas dainininkas (tikėtina, daina plito per mokyklas ar populiarius dainynėlius).

Tačiau etnomuzikologui kirba ir dar vienas – esminis – klausimas, susijęs su medžioklės dainomis: ar Lietuvoje nebūta tikrojo – signalinio, mėgdžiojamojo – medžioklės repertuaro? Apsiribodami tik LLDK susistemintomis dainomis, labai susiauriname ir nuskurdiname pačią medžioklės Lietuvoje sampratą. Atrodytų, kad tikrosios medžioklės tarsi nebūta ir nėra – vien tik dainos apie ją ar medžiotoją. Tad ar nevertėtų greta dainų prisiminti įvairius viliojimo garsus, kurie išgaunami burna ir rankomis pakeičiant balsą, pvz., „dūdele“ sudedant rankas ir pan.? Įvairiausių gyvūnų mėgdžiojimo / priviliojimo būdus randame detalai aprašytus Birutės Nemčinskienės straipsnyje „Gyvūnų balsų imitavimas medžioklėje“¹¹. Anot jos, rankomis ir burna išgaunamais garsais mėgdžiojami įvairiausi gyvūnų ir paukščių balsai¹². Lietuvoje buvę tokių medžiotojų, kurie „taip meistriškai mokėdavę kaukti, kad Novaraistyje atsiliepdavo vilkai ir bėgdavo artyn, bet užuodę žmogų pasitraukdavo“¹³ (ten pat: 43). Nebesigilinant į medžiotojų meistrystės išgaunant įvairiausių garsus paslaptis ir detales, galima teigti, kad visos natūralios gyvūnų balsus pamėgdžiojančios priemonės yra labai senos kilmės, be to, jos yra universalios, būdingos daugeliui tautų.

11 Birutė Nemčinskienė. „Gyvūnų balsų imitavimas medžioklėje“, *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 2, p. 42–45.

12 *Ten pat*, p. 42.

13 *Ten pat*, p. 43.

Beje, pastebėtina, kad ir kai kurios žinomos dainos apie medžioklę šiandien yra įgavusios naują kvėpavimą. Šių dienų lietuviški medžioklės šaukiniai yra sukurti remiantis dainų apie medžioklę, paukščius, žvėris melodijų motyvais¹⁴. Pavyzdžiui, šaukinys „Antis“ – dainos „Plaukia antelė“ motyvais; medžioklės maršas „Vykstame į medžioklę“ – pagal dainos „Išėjo tėvelis į mišką“ (priskirtos vaikų dainoms) melodiją. Taigi, medžioklė – vienas seniausių žmonijos verslų – ir šiandien Lietuvoje tebegyvuoja ir prašyte prašosi naujo tyrėjų žvilgsnio.

Didžiausias pagal apimtį ir bene įdomiausias savo problematika – *ganymo* dainų skyrius (p. 33–405; nr. 1–507). Neatsitiktinai ganymo tautosakai daugiausia dėmesio skiriama ir įvardiniame leidinio parengėjo straipsnyje (p. 7–21). Į ganymo skyrių patenka gausi ir be galo įvairi tautosaka, dažnai esanti už dainos kategorijos ribų. Tai pirmiausia pasakytina apie šūksnius karvių ar kiaulių kaimenėms, kurių išskirta net 54 tipai (kaip pastebi P. Krikščiūnas, „etnomuzikologai šiai kategorijai priskiria ir tai, kas į aiškiai specializuotą *Lietuvių liaudies dainyną* patekti negali – instrumentinius kerdžiaus signalus“¹⁵). Tokie kūriniai, anot tautosakininko, „balansuoja tarp dainų ir mažųjų formų tautosakos“, todėl neatsitiktinai dalis jų paskelbta *Lietuvių tautosakos* penktajame tome¹⁶. Liaudyje, nevarojant *dainos* termino, jie apibrėžiami įvairiai – įvardijami *traliavimais*, *signalais*, *šūkais*, *rėkimais* ir pan. Signaliniai šūksniai muzikine prasme – tai vadinamoji „ne muzika“. Tiesa, kai kurie raginimo šūksniai papildomi prasminiu turiniu, tačiau svarbiausias šio tipo kūrinuose vis dėlto lieka garsinis-žodinis signalas. Dalis jų pamažu virsta daina:

Tokie ritmiškomis prasminėmis eilutėmis „apauginti“ kūriniai, panašiai kaip ir sakytinėje tradicijoje mitologinė saktmė, tolsta nuo pirminės savo paskirties ir slenkasi pramoginių tekstų link įgydami dainišką formą (p. 10).

Nors raliavimų panorama, anot P. Krikščiūno, gerokai platesnė (p. 11), jie taip pat dažniausiai nelaikomi dainomis, bet, pavyzdžiui, *talalavimais*, *rintavimais*. Viena iš *rentauti* reikšmių *Lietuvių kalbos žodyne* siejama su įvairiu kalbėjimu: *rintai*, *protingai*, *kaip senam kalbėti*; *iš lėto sakyti*; *pasakoti rečitatyvu*, *pusiau dainuojant*; *su žodžiais raudoti*, *raliuoti*. Dauguma šių reikšmių, anot P. Kriščiūno, atitinka raliavimų esmę.

Minėti liaudies terminai, viena vertus, atspindi archajišką vokalinės muzikos sluoksnį – dažnai ne tiek dainišką, kiek kalbinį, šūksninį pradą, daugeliu atvejų

14 Kazys Daugėla. *Lietuviški medžioklės šaukiniai*, Nona Music studija, 2015.

15 Plačiau apie juos žr. Rimantas Astrauskas. „Šūksnio intonacija lietuvių darbo ir kalendoriniame folklore“, *Liaudies kūryba*, 1992, t. 3, p. 28–47.

16 *Lietuvių tautosaka*, t. V: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas, Vilnius: „Minties leidykla“, 1968, nr. 9230–9257.

menantį magišką piemenų repertuaro kilmę. Etnomuzikologiniu požiūriu ypač svarbūs yra ypatingi garso išgavimo būdai, paminėti kai kuriose pastabose. Jie nurodo, kad, norint išgauti kuo toliau sklindantį garsą, būtina sustiprinti balsą naudojant savotišką „rezonatorių“ – ranką, „judinančią“ orą: „Raliuodavo balsiai, kad net kiti sodžiai girdėdavo, ir runku balsų judindavo“ („Raliu! Ašei vienas ganiau“ (AM 58); pad. Mykolas Paliulis); „Piemenų raliavimas. Gale [dainos] delnu burną arčiau toliau mosikuodavom – [tai] sudaro rezonansą ir balso įvairumą“ („Generalia, žalamargė“ (nr. 64; užr. P. Bieliauskas 1941 m.)).

Kita vertus, minėti terminai rodo tarsi nerimtą (vėliau susiformavusį) požiūrį į visą „piemenišką“ kūrybą. Prisiminkime, kad *piemuo* dažnai siejamas su nepakanama branda, nerimtumu ir pan. Nepaisant to, kad raliavimus, ridavimus, guldymo, migdymo ir kitokius šūksnius dažnai atlikdavo ne vaikai, bet suaugusieji (plg. pastabas: „Paketuriuose ganiusi bandą tokia ustovienė Žebrauskienė. Tai kad ji pradėdavusi dainuoti prie galvijų ir raliuot taip, tai karvės, būdavo, tik eina krūvon ir stoja – gula“ LTR 2387/132/; „Raliuodavo drauge ustovas, gaspadinė ir kiti“ LTR 1488/211/ ir pan.), visas minėtas repertuaras ilgainiui pradėtas tapatinti su piemenukų (vaikų) veikla. Pastaroji, vis labiau tapdama nebeaktuali, pačių kaimo žmonių – XX a. antrosios pusės folkloro pateikėjų – imta laikyti „nerimta“, „neverta dėmesio“ ir pan. Šią mintį sutvirtintų P. Krikščiūno įžvalgos apie saulės ir lietaus kvietimo daineles (nr. 142–209), kuriose dar esama nemažai maginių motyvų¹⁷. Tautosakininko manymu, tikėjimas dainelės galia pradėjęs mažėti XX a. pirmojoje pusėje, dar bendruomeninio ganyimo laikais. Tai, anot jo, atspindėtų tiek netikėti junginiai su talalinių, vaikų, humoristinių dainų motyvais, tiek maginiam tekstui nederančios pastabos „Piemenų plepalai“ LTR 336/87/; „Piemenų talalinės“ LTR 5061/45/ ir pan. (p. 13).

Beje, šioje vietoje verta prisiminti ir tautosakos specialistų požiūrį į piemenų kūrybą – jis ne visuomet buvo palankus. Jos nesuvokimą ir nevertinimą, anot P. Krikščiūno, puikiai iliustruoja vaikų žurnalo *Žvaigždutė* (1923–1932) sudaryto rankraštinio rinkinio likimas. Daugiau kaip 460 vaikų ir piemenų tautosakos tekstų buvo perduota prie Vytauto Didžiojo universiteto veikusiai Tautosakos komisijai, tačiau ten, nors ir palikti saugoti, jie „įvertinti kaip „menkavertis kratynys“ – kaip tik tokį užrašą matome ant voko su moksleivių surinkta medžiaga“ (p. 12). Tiesa, XX a. pabaigoje ypatingas dėmesys piemenų kūrybai buvo pradėtas skirti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos etnomuzikologų – folkloro ekspedicijose užrašyta daug vertingų šio žanro pavyzdžių (šūksnių, raliavimų, oliavimų ir kt.). Tačiau

.....
 17 Įžvalgas apie maginių motyvų liekanas patvirtintų, pavyzdžiui, debesies nuvarymo botagais motyvas („Nuvaryk debesį / Su ilgais botagais!“, nr. 151), kurį galima būtų sieti su ritualiniu žiemos išvarymu botagu. Plačiau žr. Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene. „Botagas. Darbo įrankis, papročių atributas, simbolis... ir muzikos instrumentas?“, *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 2 (143), p. 33–58.

tuomet jau buvo fiksuojami tik kadaise pateikėjų vykdytos veiklos atgarsiai. Tad iš esmės, kaip taikliai vertina P. Krikščiūnas, piemenų repertuaras užrašinėtas „arba priešokiais, arba tik konkrečių asmenų pastangomis. Dėl to galime spėti, kad dabartinės jo sancaupos atspindi greičiau visų minėtų aplinkybių rezultatus, o ne kitados gyvavusios ilgametės tradicijos gyvybingumą“ (p. 12).

Ir vis dėlto, nepaisant to, kad „pirminė, maginė raliavimo paskirtis jau gerokai atmiešta dainiškos formos, estetizuotų, išmoningai improvizuojamų vaizdų“ (taip raliavimą „Ėsk, karvytę, žalią šieną“ apibūdina P. Krikščiūnas, p. 13), kai kurių raliavimų ir kitų kūrinijų pastabos neleidžia pamiršti senosios jų funkcijos, taip pat kelia sudėtingus žanrinės priklausomybės klausimus. Neabejotinai maginę funkciją liudija raliavimo „Raliio rolia, karvelė rūta“ (DzM 22; pad. A. Sargedienė, Ceikiniai, Ignalinos raj., MFA KTR 120/35/) pastaba: „Dar bobutė pasakojo, kad moterys anksti pavasarį, kai pirmą kartą išgindavo gyvulius, atsistodavo gale kaimo ir visai vasarai juos apraliuodavo.“ Kiek tikėta šio papročio galia, anot P. Krikščiūno, rodo plačiai tebežinomas keiksmu virtęs lietuviškas frazeologizmas „gyvulys (galvijas) neraliuotas“ – taip „pasakoma apie neišauklėtą, nesuvaldomą, ką nors neprotingai darantį, kitaip sakant, prie netinkamų poelgių linkusį žmogų“ (p. 11).

Tiek aptarta raliavimo pastaba, tiek itin gausūs oliavimų komentarai (nurodantys į Sekmines) leistų dalį piemenų repertuaro sieti ne tiek tiesiogiai su ganymu, kiek su kalendoriniais agrariniais papročiais. Tokią galimybę netiesiogiai patvirtintų ir tam tikrai piemenų repertuaro daliai būdingi refrenai: *ralio*, *rido* ir pan. (apie juos dar kalbėsiu toliau). Anot etnomuzikologės Laimos Burkšaitienės,

piemenų muzikinė kūryba, susijusi su kalendoriniais papročiais, turėtų būti viena seniausių. Jos išlikimą tikriausiai lėmė pirminės funkcijos svarbumas – magija apsaugoti gyvulius. Kai kurie kūrinėliai transformavosi ir išliko iki mūsų dienų kaip populiariausia piemenų repertuaro dalis (raliavimai), kiti vertintini kaip reliktai; kai kurių užrašymai unikalūs, jų tyrimas problematiškas (AM: 18).

Ji atkreipia dėmesį į šūksninį raliavimų priedainį *ralio*, kuris yra eilutės pradžioje arba pabaigoje, primindama svarbią A. R. Niemio įžvalgą, esą turinys raliavimuose yra pašalinis, improvizuotas tekstas tik įsiterpia tarp šūksnių (AM: 19). Tuomet kyla klausimas, kiek apskritai yra tikslingas piemenų folkloro klasifikavimas pagal teksto motyvų tematiką (remiantis darbo dainų katalogu ar jį šiek tiek koreguojant, kaip pasiūlytą leidinio sudarytojas)?

Ypač painus yra oliavimų žanrinės priklausomybės klausimas. Reikėtų nepamiršti, kad, sudarant darbo ir kalendorinių dainų katalogą¹⁸, oliavimų buvo užrašyta

18 Vanda Misevičienė. *Lietuvių liaudies dainų katalogas: Darbo dainos. Kalendorinių apeigų dainos*, Vilnius: Vaga, 1972.

ir paskelbta dar labai nedaug. Didžioji jų dalis surinkta gerokai vėliau – LMTA folkloro ekspedicijose, vykdytose XX a. aštuntajame–devintajame dešimtmetyje (daugiausia Suvalkijoje). Tad nenuostabu, kad kataloge tarp ganymo dainų tik vienoje jų grupėje „Piemenys tinginiauja, prastai gano“ randame tipą „Vai jūs vagsys, vali olia“ (D 1094). Tiesa, grupėje „Piemenys kiršina vieni kitus, prasivardžiuoja“ pagal teksto motyvą, būdingą ir oliavimams, artimas yra tipas „O Dabrilių piemenukas“ (D 1134), tačiau čia nėra paminėtas pats oliavimas. Beje, LLD XXV tome paskelbto raliavimo „Generalia, atgen snaudalė“ (D 815) vienas iš variantų turi pastabą: „Kai atgena kitos vėliau ganytojos, tai pasarmatija“ LTR 2422/32/. Toks pramigusio piemens išjuokimo motyvas ypač būdingas oliavimams – „spirgučiu“, miegaliu, ginaliu ir pan. buvo pravardžiuojami piemenys, Sekminių rytą pramiegoję ir laiku neišginę gyvulių. Už tai juos grasinama nubausti – „pakarti su dirželiu po berželiu“ ir pan. Oliavimams, kaip ir raliavimams, būdingas kadencijų formuliškumas, pagrįstas jambine ritmo formule. Anot L. Burkšaitienės, šių ganymo dainelių priedainiai „panašūs į kalendorinių ir kai kurių darbo dainų, kurios ikiestetinio gyvavimo laikotarpiu turėjo maginę funkciją, priedainius“ (AM: 20) Atrodytų, yra pagrindo oliavimus skirti prie Sekminių dainų. Vis dėlto kataloge tarp Sekminių dainų (Piemenų sambarių dainos; D 631–634) oliavimų nėra (tikėtina, dėl anksčiau aptarto vėlyvo jų užrašymo). Tad oliavimų byla vis dar tęsiasi (belieka tikėtis, kad jie atsiras *Dainyno* antrajame kalendorinių dainų tome).

Taigi, raliavimai, oliavimai ir kiti panašūs kūriniai pagal sąlygišką etnomuzikologinę piemenų repertuaro klasifikaciją¹⁹ skirtini labiau struktūruotų darinių grupei (tiesa, oliavimuose gali derėti kelios skirtingos „kalbos“: rečitatyvinė, stichiška šūksninė ir struktūruota šūksninė–refreninė). Bendrieji šios grupės kūrinių bruožai: ritmas dažnai nereguliarus, nors esama ir pastovių ritmo motyvų; melodijos – nedidelės apimties (dažniausiai tercijos, rečiau kvartos, kvintos); kartojama daugmaž ta pati intonacija, ją varijuojant; būdingi refrenai, užbaigiantys arba įreminantys teksto eilutę; būdingiausi – dviskiemeniai refrenai, pagrįsti jambu: *raliō, ēdrō, ridō, lidō* ir pan. (plg. su dviskiemeniais imperatyvais: *sustok, paimk, gulėk, miegok* ir pan.). Pastovi refreno vieta eilutėje rodo artimą šių kūrinių giminystę su kalendoriniu folkloru. Kaip ir kalendorinėse dainose, taip ir raliavimuose atsispindi tikėjimas ypatinga garso magija – tai rodo ir daugelyje kūrinių esantis glisandinis nuūkimas eilutės pabaigoje (toks nuūkimas ypač būdingas daugelio slavų tautų kalendorinėms pavasario švenčių dainoms, turinčioms maginę paskirtį – „prišaukti“ pavasarį „*зукать весну*“).

Užuominų apie galimus ryšius su kalendoriniais agrariniais papročiais galima aptikti ir kai kuriuose tekstuose, pavyzdžiui, raliavimų tipas „Eina jaučiai badynių, rolia

19 1) archaika, šūksninis pradai, „ne muzika“; 2) labiau struktūruoti dariniai; 3) vėlyvesni kūriniai, pasižymintys nusistovėjusia forma, neretai posmine struktūra, melodika artima kitoms lyrinėms vieno ar kito regiono dainoms, faktūra – monofoninė arba homofoninė.

(D 840 – 3 var.). Jo pateiktas vienas pavyzdys (be melodijos) „Piemenėliai – mintynių, rolia rolia“ (nr. 76; užr Dusetų apyl. 1938 m.): *Piemenėliai – mintynių, rolia rolia, Avinėliai – badynių, rolia rolia. Avyte pilkoja, rolia rolia, Aš tavi nukirpsiu*. Komentare teigiama, kad dainos variantai užrašyti Švenčionių, Zarasų, Rokiškio apylinkėse 1932–1936 m. Pastaba: „Dainuodavo Antazavės apyl. piemenys“ LTR 1478/37/. Vieno iš variantų tekstas (*Avytė pilkoji po girelę bėgioja. / Eina broliai rugių pjaut, / Kiti dujai krūvon kraut. / Suvežė, iškūlė ir aruodan supylė*; LMD III 226/136/) turi nuorodą į LLDK Žaidimų, ratelių ir šokių dainų skyriui priskirtą tipą „Vyrai pjauna rugelius“. Įdomu, kad M. K. Čiurlionio meno mokyklos folkloro ansamblio ekspedicijoje Antalieptės apyl. 1988 m. užrašyta daina „Aina jaučiai badynių“ padainuota pagal šokio „Vyrai pjauna rugelius“ melodiją (*Aina jaučiai badynių, Piemenėliai – imtynių. Avyte pilkoja uodegytį kiloja*). Nors raliavimas yra įgavęs naujoviškumo (tiek teksto, tiek melodijos prasme) bruožų, daugeliu atvejų minimas senas paprotys – rengti pavasario–vasaros kalendorinių švenčių metu jaučių (rečiau – avinų, gaidžių) kautynes. Štai Kupiškio apylinkėse per Sekmines arba pirmąjį sekmadienį po Sekminių kaimo bernai rengdavo jaučių badynes (paskui tokios badynės jau rengiamos visą vasarą šventadienių popietėmis). Kuris jautis yra stipriausias ir visus nugali, tas vadinasi „viršininkas“, antras pagal stiprumą – „antraviršis“, trečias – „trečiaviršis“. Piemenys suleisdavo pasimušti ir savo avinus, ožius. Pavasarį suleisdavo ir žąsinus imčių²⁰. Bulių badynės vykdavo ir Duokiškyje (Rokiškio raj.), didelių jomarkų metu. Bernai pavasariniam jomarkui kruopščiai ruošdavęsi, eidami į laukus prašydavę šeiminių, kad jiems nepamažintų duonos įdėti, kurią jie buliams supenėdavę.

Be to, dar stiklais nuskusdavę jaučių ragus, kad būtų smalesni ir kad badynes laimėtų. Į tas muges privažiudavę žmonių iš toliau, nes jie būdavę to meto kalendoriuje įrašyti ir tokiu būdu plačiai išreklamuoti.²¹

Kovodavo, eidavo imtynių (mintynių) ir piemenys – tai atsispindi kai kurių minėtų raliavimų, taip pat ir oliavimų tekstuose, pavyzdžiui, „O Ramoškiai Ramoškiai“ (AM 52): *O Ramoškiai Ramoškiai, einam pasimušti, An Dieva padėjima, [a]n krauja praliejima, [A]n dešim svarų akmina bembima, į galvą devima, o oo, o lialio!*²² Užrašyta pastaba: „Piemenų daina, kai per Sekmines svaitydavosi akmenimis; pateikėja tuo metu buvo maža ir rinkdavo mušėikoms akmenis.“ Taigi, piemenų muštynės vykdavo ne juokais, kartais jos baigdavosi kraujo praliejimu.

20 Balys Buračas. „Kupiškėnų Sekminės“, *Tautosakos darbai*, t. III, p. 105–106; Arūnas Vaicekuskas. „Didžiosios pavasario šventės Kupiškio krašte“, in: *Kupiškis: naujaisi moksliniai lokaliniai tyrimai*, vyr. redaktorė, sudarytoja Aušra Jonušytė, Vilnius: Versmė, 2016, p. 945.

21 *Bažnytikėmis. Iš vysk. K. Paltaroko istorijos* (p. 616–622), prieiga internete: <https://www.duokiskis.lt/istorijos-fragmentai/>.

22 Pat. Ona Valienė-Kušleikaitė, 69 m., kilusi iš Žagarės, užr. 1975 m., MFA KTR 226/3/.

Aptartų papročių ir veiksmų ištakos siekia senus laikus. Kaip žinoma, pavasario laikotarpiu daugelio tautų (tiek Europos, tiek Azijos) papročiuose suaktyvėdavo įvairios mušimo (mušimosi) apraiškos, imtynės, kautynės. Daug kur būdavo rengiamos jaučių badynės²³, gaidžių kautynės, eidavo imtynių piemenys, gretimų kaimų bernai ir pan. Pavyzdžiui, Korėjoje vasario–kovo mėnesiais (per Naujuosius metus, pagal mėnulio kalendorių) vykdavo ritualinės muštynės (kumščiais, pagaliais ir akmenimis), kurios kartais baigdavosi mirtimi²⁴. Kovodavo kaimas prieš kaimą, miestas prieš miestą, kai kada kvartalas prieš kvartalą (dalyvių skaičius kartais siekdavo 200–300). Mūšis prasidėdavo kumščiais, tačiau po truputį tapdavo vis aršesnis, mušeikos griebdavosi pagalių ir akmenų. Dažnai būdavo taip, kad miestelėnai, sekdami mūšį, patys įsitraukdavo ir bėgdavo padėti saviems kovotojams²⁵. Vaikinių muštynės dažnai minimos Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos XIX–XX a. etnografiniuose aprašuose – jos neretai vykdavusios paskutinėmis mėse do dienomis prieš pasniką, Sekminių metu, taip pat kitų švenčių progomis²⁶. Ne tik vaikinai mušdavosi – merginos jiems akmenų nešdavo: „Prirenka pilnas padalkas akmenų ir neša vaikinams. Taip... gindavo savus. <...> Buvo muštynės – nebūdavo švenčių, kad žmogaus neužmuštų.“²⁷ Etiketas paprastai neleisdavo moterims dalyvauti muštynėse, tačiau jos galėdavusios išskirti besimušančius, ginti saviškius nuo svetimų, parūpinti saviems akmenų ir pan.²⁸ Šiaurės Rusijos kaimuose, mušantis vyresniems vaikinams, berniokai atnešdavo akmenų, kuolų, patys mėtydavosi iš tolo akmenimis (pat. M. Archipovas, g. 1921 m. Melejevo k.)²⁹. Muštynės per Sekmines (rus. *Троуца*) Vologdos krašte išsiskyrė ypatingu aršumu ir net žiaurumu. Kai kumščių nebeužtekdavo, naudodavo ir akmenis, ir peilius, o kai kada – net kirvius. Paprastai vaikai prinešdavo akmenų (pat. A. Katyšėvas, g. 1921 m., Pestino k.)³⁰. Taigi, retas, mus kiek šokiruojantis lietuvių oliavimo paaiškinimas apie svaidymąsi akmenimis ir akmenų rinkimą mušeikoms, pasirodo, yra visiška „norma“ kai kurių

23 Verta prisiminti Kastilijoje ir Estremadūroje karnavalinėmis dienomis rengtas iškilmingas jaučių koridas, greta kurių vykdavo ir komiškos jaučių kautynės. Provincijoje jaučių koridas pakeisdavo gaidžių kovos (Сергей Яковлевич Серов. «Народы Пиренейского полуострова», in: *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы* (конец XIX–начало XX в.), Москва: Наука, 1977, p. 57–58).

24 *Календарные обычаи и обряды народов Восточной Азии. Новый год*, [ответственные редакторы, Р. Ш. Джарылгасинова, М. В. Крюков], Москва: Наука, 1985, p. 116.

25 Александр Поджио. *Очерки Кореи*, СПб., 1892, p. 214–215; cit. iš: *Календарные обычаи и обряд народов Восточной Азии...*, p. 116.

26 Игорь Морозов, Ирина Слепцова. «Праздничные драки», in: *Круг игры. Праздник и игра в жизни севернорусского крестьянина (XIX–XX вв.)*, Москва: Индрик, 2004.

27 Иннокентий Людевиг. *Деревенская праздничная драка: поведенческая модель и вербальный контекст*: дипломная работа, СПбГУ, 2001, на правах рукописи, p. 10, 66, 69.

28 *Теп пат*, p. 19.

29 Игорь Морозов, Ирина Слепцова. *Min. veik.*, p. 196.

30 *Теп пат*, p. 206.

kitų tautų tradicijose, patvirtinanti reiškinio visuotinumą ir universalumą. Beje, svaidymasis akmenimis paminėtas ir piemenų erzinimosi komentare: „Grūžių parapijos piemenys įpyksta, kad sueina ant kalnelio, laidinėdami akmenimis, kuokomis, nusiveikti“ LTR 3084/78/.

P. Krikščionas šioje dainoje, kaip ir kitose piemenų erzinimosi dainose, įžvelgia *savo* ir *svetimo* opoziciją, kurią, anot jo, galėjo pakurstyti ne tik specifiniai konkrečių kiemų ar kaimų jaunimo santykiai, bet ir elementarūs buitiniai motyvai, lėmę skirtingas gyvenimo sąlygas. Tokių apdainavimų vaizdų kūrimo būdas, tautosakininko pastebėjimu, labai primena vaikų dainoms priskiriamus paerzinimus (p. 14). Tiesa, nemažai apdainavimų skirta ir suaugusiesiems, pavyzdžiui, kerdžiui (ustovui). Kai kuriuose jų, anot P. Krikščiono, esama vulgarių, net drastiškų detalių, skatologinių motyvų, kai kada pasitelkiamos bernų dainuotos talalinės (273–278).

Beje, kai kurių piemenų erzinimosi dainų tekstuose esama akivaizdaus ryšio ne tik su vaikų dainomis. Pavyzdžiui, dainoje „Kieno ti gona, do do“ (nr. 265)³¹ apdainuojamas ponas cigonas – „ilgaliežuvis, kiaurakepuris“. Tais pačiais epitetais vestuviniškai apdainuodavę piršlį: *Piršlys melagis, ilgaliežuvis, kiaurakepuris* (užr. Papilyje; SbG, nr. 1147). Vienodi ir tolimesni abiejų – piemenų ir vestuvių – dainų teksto motyvai: *Nupjaut liežuvį, do do, / Užlopyt kepurę, do do!* (nr. 265; ČLD, nr. 38); *Nupjauk liežuvį, / Užklok kepurį* (SbG, nr. 1147). Įdomu, kad A. R. Niemis, tyrinėjęs baltų ir finougrių kontaktus, šį piršlio – „kalės liežuvio“ – ir kitus archajiškus tekstų motyvus randa tarp vestuvių dainų gana dideliuose plotuose (Estijoje, Ingrijoje, Suomijos ir Rusijos Karelijoje bei Hiamėje), manydamas, kad daugeliu atvejų „lietuvių daina yra davėja, o ne ėmėja“³². Šios tyrinėtojo išvalgos ne tik patvirtintų piemenų (vaikų) dainas atklydus iš suaugusiųjų repertuaro, bet ir išsaugojus archajiškiems tautosakos klodams būdingus bruožus.

Kiek detaliau P. Krikščionas aptaria savitą klausimų ir atsakymų grandinę primenančių dainų grupę (nr. 245–259), atkreipdamas dėmesį į vienos iš tokių dainų apibūdinimą „tylos žaidimas“ (nr. 255): „Taip piemenys, gydami namo, kalba; išrokavę visą, tyli, bijodami prakalbėti ir suvalgyti tą košę, pakol kas užsimiršęs neišduos balso: *siū, us* arba kitaip kaip“ (LTR 626/489/). Ilgiau neapsistodamas prie „tylos žaidimo“ temos, tautosakininkas toliau teigia, kad „panašiai plėtojamos ir vaikų dainoms priskiriamos „Pinu pinu pyne“ (Vk 447), „Šuto boba šustinėlius“ (Vk 448), „Mačiau mačiau kukutį“ (Vk 449). Nors vienodos nuomonės dėl tokių dainų kilmės nėra, daugelis tyrinėtojų mano, kad jos nulemtos religinių ir kalendorinių apeigų ir vėliau pateko į vaikų repertuarą. P. Krikščionas atkreipia dėmesį, kad „prie daugelio formulinių dainų pastabose nurodoma, kad tai esančios piemenų

31 Pat. Juozapota Kairienė-Rimkutė, 78 m., užr. 1938 m. Pastaba: „Vaikų daina. Mokėjo piemenė.“

32 Aukusti Robert Niemi. „Aliteracijos kilmės ir raidos istorijos papildymai“, in: Aukusti Robert Niemi. *Lituanistiniai raštai*, Vilnius: Džiugas, 1996, p. 584, 587.

dainos“ (p. 15). Triaip ribą tarp piemenų ir vaikų dainų, anot tautosakininko, puikiai atspindi tipo „Pargena bandą“ (D 1036) variantai (p. 15–16). Toks aiškios ribos nebuvimas, manyčiau, visiškai natūralus – prisiminkime žmonėse paplitusią „piemens“ sampratą, nusakančią ne tik veiklos rūšį (darbą), bet dažnai ir tam tikrą amžiaus tarpsnį: *piemuo* – tai (1) vaikas, kuris gano gyvulius; (4) dar nesuaugęs, nesubrendęs žmogus, pusbernis, vaigigalis; (5) menk. kas nerimtai, piemeniškai elgiasi; atitinkamai *piemenė* – tai (1) mergaitė, kuri gano gyvulius; (2) prasta, neišsilavinusi mergaitė; (3) ne visai subrendusi, jauna mergaitė; *piemeniokas* – (1) nedidelis piemuo; (2) jau paaugęs, piemens amžiaus vaikas (LKŽe).

Vis dėlto norėtusi sugrįžti prie smalsumą žadinančio „tylos žaidimo“ piemenų dainose klausimo, stabtelint ties juo ilgėliau. Dainų tipo „Vivo vivolio, ginsim namolio“ (D 1038) populiarumą liudija net 234 užrašyti variantai. Daugelis pastabų rodo kūrinio pabaigoje esant būtiną dainuojančių (skanduojančių, rečituojančių) užtylimą: „Taip taria visi piemenys ir pasakę nutyla, o tas, kuris pirmas prasijuokia arba prakalba, sugarmi košę“ (nr. 245); „Visi piemenys dainuoja, paskui stumda vienas kitą, kad sukalbėtų ir košę sulapsėtų“ (nr. 247); „Tada visi tyli. Ar karvė eina – nieka nesako. Kaip tik pasako kū, ai, sako, prarijai visų papo kaši, ir su šukēm!“ (nr. 253); „Piemenų daina. Tada visi tyli, nes kas prakalba, tas *suėda*“ (nr. 256) ir pan.³³

Tai prašyte prašosi palyginti su slavų vaikų žaidimu „Молчанка“ („Tylėjimas“). Tradiciniai šio žaidimo tekstai populiarūs tarp 4–9 metų vaikų. Tai trumpi rimuotos eilėdaros kūrinėliai, sudaryti iš 4–6, rečiau – 2 arba 7–10 eilučių. Jų pabaigai būdingas užkalbėjimą primenantis nurodymas tylėti: „Kas ištars...“, „Kas pasakys...“, „Kas pirmas pasakys...“, „Kas ištars žodį...“, „Nuo šiol – tylos!“, „Nuo šiol nustosime kalbėti“ ir pan. Be to, visiems tekstams būdinga ta pati privaloma formulė: „Kas ištars, tas ir valgys“ (rus. *Кто промолвит, тот и съест*)³⁴. Pavyzdžiui, Omsko srityje populiariausias žaidimų tekstas yra toks: *Jojo totoriai, Pametė katę. Katė nudvėsė, Uodega nusilupo, Kas ištars, Tas ir suvalgys* (rus. *Ехали татары, Кошку потеряли. Кошка сдохла, Хвост облез, Кто промолвит, Тот и съест*).

Apie buvusias apeigines, magines šio „tylos“ žaidimo ištakas³⁵ leistų manyti kitos reliktinės žaidybinės formos. Pavyzdžiui, manoma, kad ritualinę, maginę prasmę galėjo turėti tam tikra „žaidybinė“ tylėjimo situacija, susijusi Šiaurės Rusijoje su rugiapjūtės pabaigtuvių apeigomis. Paskutinis pėdas (rus. *ость*) Nazarichos kaime

33 Beje, tarp visų variantų išsiskiria „Vivo vivole“ (nr. 246), kuriame košė – ne glindų, bet skani („kvietienių miltų su lašinėliais“); jos ir pabaiga kitokia: „Kas tų kalbų iškalbės, tai tų košį sutepes!“ Pastaba: „Čia visi rėkia *niam niam*“ (p. 190).

34 Prieiga internete: <https://svetorusie.livejournal.com/351034.html>.

35 „Tylos“ žaidimas, kurio metu bandoma prajuokinti, siekiant nutraukti tylą, ritualo žinovo Alberto Baiburino teigimu, aiškiai susijęs su mirties tema (Альберт Байбурын. *Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*, СПб.: Наука, 1993, p. 55).

buvo pjaunamas tylint, tylomis nešamas ir namo. Kaimynai erzino plovėjus: „Be-e, mu-u!“, stengdamiesi priversti juos prakalbėti. Šeiminkė, į tai reaguodama, sakė: „Tegul bliuana ir mykia“, tai reiškė: „Tebūnie galvijų prieaugis.“³⁶

Tad kokia galėtų būti panašių kūrinių, pirmiausia minėtų lietuvių piemenų dainų, turinčių savitą „raginimo nutilti“ pabaigą, kilmė ir prasmė? Kaip žinoma, didelė vaikų (piemenų) tautosakos dalis yra atklydusi iš suaugusiųjų repertuaro, pastarajam praradus buvusias – apeigines, magines, praktines – funkcijas. Matyt, ir humoristinių pobūdį aptariamuose kūriniuose įgavęs raginimas tylėti turi kur kas gilesnę potekstę³⁷. Prisiminkime, kad tylėjimo įžadus duoda lietuvių pasakojamosios tautosakos herojai (ES³⁸ tipas 3.2.0.6. „Herojus neištveria nustatytą laiką sunkių sąlygų“; taip pat ES 3.1.0.6.): stebuklinėse pasakose sesuo ar žmona nekalba trejus / devynerius metus; berniukas nesako nieko, išskyrus „Nežinau“ (KLPTK 1: 404); taip pat pasakoje-legendoje (norintis tapti angelu velnias stovi šalia kelio ir tyli (KLPTK 2: 75)³⁹. Pavyzdžiui, Lietuvoje itin popularioje šio tipo pasakoje „Broliai juodvarniai“ (AT 451) sesuo gera valia sutinka išverti sunkų išmėginimą – tylėti, kad išgelbėtų savo brolius. Mitologė Daiva Vaitkevičienė dar atkreipia dėmesį į tylėjimo įžado ryšį su apeiginiu susikaupimu, būtinu marškiniams iš laukinio augalo pagaminti (marškiniai skirti broliams–juodvarniam išvaduoti)⁴⁰.

Kaip žinoma, tylėjimas įvairiose religijose yra ypač vertinamas. Vienuolių duodami tylos įžadai – aukščiausia sąmoningo pasitraukimo iš gyvenimo šurmulio stadija. Tradicinių šeimos ir kalendorinių švenčių apeigų kontekste tylėjimas įgyja simbolinę prasmę. Tylėjimo svarba laidotuvių apeigose, taip pat ritualinėse situacijose vestuvių, gimtinių ir kalendorinių švenčių metu, anot A. Baiburino, leidžia teigti, kad jis yra labiau vertinamas už kalbėjimą. Tuo pagrįstas ir vienas iš plačiai paplitusių vestuvių prietarų: kas po vestuvių pirmas prabilis (jaunikis ar nuotaka), tas bus „žemesnio rango“⁴¹. Gimdyje dalyvaujančiųjų tylėjimas buvo laikomas būtina sėkmingo rezultato sąlyga (čia kalbama ne apie laikymąsi tylos, bet apie draudimą kalbėti). Taigi, tylėjimas, A. Baiburino teigimu, yra labai reikšminga pagrindinio ritualo veikėjo savybė (plg. jaunikio, nuotakos, mirusiojo tylėjimą). Tai nurodo šio veikėjo artumą kitam pasauliui, nes kalbėjimas – žmonių pasaulio požymis⁴².

36 Игорь Морозов, Ирина Слепцова. *Min. veik.*, p. 339.

37 Štai rusų „Molčiakoje“ išvelgiama auklėjamoji funkcija – žaidžiant lavinama vaiko valia, ugdomas gebėjimas stebėti savo elgesį, valdyti jausmus ir emocijas.

38 *Elementarieji siužetai*, išskirti Bronislavos Kerbelytės (Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*, Kaunas: VDU, 2011, p. 9).

39 *Ten pat*, p. 91–92.

40 Daiva Vaitkevičienė. „Dilgelių marškiniai dvylikai brolių, juodvarniais lakstančių“, *vykintokeliai.lt*, 2019-11-14. Prieiga internete: <https://www.vykintokeliai.lt/post/dilgeliu-marskiniai-dvylikai-broliu-juodvarniais-lakstanciu>.

41 Альберт Байбурын. *Min. veik.*, p. 210.

42 *Ten pat*, p. 92.

Norint suprasti tylėjimo prasmę, reikėtų apskritai kalbėti apie *akustinį ritualo kodą*. Pastebėta, kad tam tikruose ritualuose ar jų fragmentuose aiškiai dominuoja garsiniai simboliai (ritualinis nuotakos apraudojimas, tylėjimas gimdymo, laidotuvių ir kitų apeigų metu). Toks garsinio ritualo apipavidalinimo „išsklaidymas“, A. Baiburino manymu, atsiranda dėl to, kad garsas yra vienas ryškiausių gyvybės ženklų, o jo nebuvimas liudija artumą mirčiai arba pačią mirtį⁴³. Neatsitiktinai Lidiya Nevskaja tylėjimą semiotizuoja kaip mirties sferos atributą. Laidotuvių apeigose tylėjimas, anot jos, absoliutinamas, tampa reglamentuojančiu bruožu, reiškiančiu mirusiojo pagerbimą / sakralizaciją. Taip atsiranda klišė *pagerbti tylos minute*⁴⁴. Tyrinėtoja atkreipia dėmesį, kad tyla, tylėjimas lydi ir būrimus, užkalbėjimus, kuomet užmezgamas ryšys su kito pasaulio jėgomis. Užkalbėjimų atlikimo būdas ypatin gas – jie šnibždami⁴⁵.

Tylėjimas per vestuves gali būti siejamas su tam tikrais profilaktiniais apeiginiais veiksmais – pasyviausiomis priemonėmis piktyjų dvasių įtakai išvengti (įvairūs draudimai, tabu). Pavyzdžiui, jaunikio ir jaunosios tylėjimą ir nevalgymą vestuvių apeigų metu papročių žinovas E. Kurganovas aiškina gana paprastai: „Valgant piktosios dvasios galinčios papulti per atvirą angą į žmogaus kūną.“⁴⁶ Analizuodama bulgarų vestuves, etnolingvistė Elena Uzeniova tarp daugelio semantiškai svarbių motyvų, formuojančių metaforišką vestuvių kalbą, išskiria ir „tylėjimą“⁴⁷. Anot tyrinėtojos, vienas iš nuotakos iniciacijos elementų buvo apėiginės tylos laikymasis, kuris kartu su statiškumu, pasyvumu, nematomumu ir „aklumu“ (t. y. nematymu) sudarė bendrą jaunosios „anapusybės“ vaizdinį. *Tylėjimas* (nebylumas, tyla) kaip ritualinis veiksmas koreliuoja su kitu pasauliu, su mirties sfera ir yra viena iš pagrindinių perėjimo apeigų charakteristikų. Kalbos ir kalbėjimo draudimai, egzistuojantys nuotakos (rus. *звевене*) atžvilgiu, yra susiję būtent su jos „pereinamuoju, ribiniu“ statusu (plg. ir nuotakos įvardijimą kaip nebylios, praradusios žadą – rus. *занемница*)⁴⁸. Kitais atvejais ritualinės tylos laikymasis per vestuves buvo skirtas atliekamų veiksmy sakralumui padidinti,

43 *Ten pat*, p. 209.

44 Лидия Невская. «Молчание как атрибут сферы смерти», in: *Мир звучащий и молчащий. Семантика звука и речи в традиционной культуре славян*, Москва: Индрик, 1999, p. 123–134.

45 Plg. *šnibždėti*: (1) tylomis, slaptai kalbėti, šnabždėti, kuždėti; (5) burti nuo gyvačių įkandimo (plg. šnipštūnas; šaptūnas – burtininkas, užkalbėtojas) (LKŽe).

46 Евгений Кагаров. *Состав и происхождение свадебной обрядности*, Л.: Изд-во АН СССР, 1929, p. 167, cit. iš: Ольга Тучина. «Семантика ритуально-магических действий свадебного обряда (по материалам пинежского района Архангельской области)», in: *Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика*, prieiga internete: https://ruthenia.ru/folklore/ls04_tuchina1.htm, [žiūrėta 2021-09-20].

47 Елена Узенёва. *Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование*, Москва: Индрик, 2010, p. 23.

48 *Ten pat*, p. 170.

pavyzdžiui, atnešant vandens nuotakai prausti (rus. *мълчана вода*) ar gaminant duoną (rus. *мълчан хляб*)⁴⁹.

Visi šie platūs apeiginių situacijų ir simbolių aiškinimo kontekstai pasitelkti norint išsiaiškinti „vaikiškų“ tylos žaidimų esmę. Tiek patys senieji papročiai, tiek ir su jais susijusios įvairių tyrinėtojų išvalgos leistų manyti, kad humoristinį atspalvį įgavusiose lietuvių piemenų dainose – „tylos žaidimuose“ – glūdi labai senos prasmės, kurias šiandien išsiaiškinti nėra taip paprasta.

Nuo detaliai aptartų piemenų dainų gerokai skiriasi naktigonių dainų grupė – ji, tiesa, taip pat gana įvairi, kelianti nemažai klausimų. Atkreiptinas dėmesys, kad P. Krikščiūnas atsisakė šiame tome skelbti naktigonių dainoms kataloge priskirtą tipą „O kas ryto gynė“ (D 1151). Toks sprendimas pagrįstas, nes minėtam tipui atstovaujanti sutartinė „A kas ryto gine, ryto, rytelėlio?“ (SIS II, nr. 538) turi pastabą: „Genant ryto“ (*Sutartinių* tritomyje ji paskelbta kalendorinių sutartinių skyriuje). Anot Z. Slaviūno,

Rytelio (rytaganio) sutartinės buvo dainuojamos dažniausiai per Sekmines, rečiau per Šeštines ir Devintines, išgenant galvijus į ganyklą. Tai buvo paprotys minėtomis dienomis pavaduoti kaimo piemenis. Už juos labai anksti, vos švintant, gindavo merginos (SIS II: 11).

Naktigonių dainų skyriuje vėlgi randame, rodos, tokių pačių raliavimų – tik šįkart jaučiaganių. Nors P. Krikščiūnas teigia, kad jaučiaganių raliavimų turinys kiek kitoks (tai iš dalies lėmė ir skirtingas raliuotojų amžius), vis dėlto jie, galima sakyti, niekuo nesiskiria nuo piemenų raliavimų (matyt, pirminė funkcija buvusi ta pati). Beje, raliuodavusios tik merginos, vaikinų dainose, kaip pastebėta, daugiau dėmesio skirta jojimui ir nakties pramogoms. Pateikėjų pasakojimuose naktigonė iškyla ne kaip darbas, o greičiau kaip maloni pramoga, anot folkloristo, „panėšinti į šiuolaikinę turistinę iškylą su nakvyne po atviru dangumi“ (p. 17)

Didžiausia naktigonių repertuaro dalis – lyrinės dainos, primenančios jaunimo ir meilės dainas, nebeturinčios jokio ryšio su ankstyvąja piemenų kūryba: joms, anot P. Krikščiūno, „jau ankšta piemenų kūrybai būdinguose ketureiliuose, astrofinėse keleto ar keliolikos eilučių grandinėse“ (p. 18). Tokios dainos puikiai tiko „ir besišilintiems naktigoniams, ir jaunimo vakarėlių, šeimos švenčių, kaimynų sambūrių, patalkių dalyviams“ (p. 21). Viena iš populiariausių naktigonės dainų – „Stok ant akmenėlio“ (D 1216), pasižyminti gausiais teksto variantais, ypač išpopuliarėjusi XX a. antrojoje pusėje. Tuomet atsirado ir nauja jos funkcija: daina, P. Krikščiūno pastebėjimu, imta dainuoti vestuvėse vidurnaktį deginat simbolinį jaunosios vainiką. Aptaręs tradicinius dainos teksto motyvus (dalis jų atpažįstami kaip vestuvinių

49 *Ten pat.*

ar šeimos dainų fragmentai), folkloristas atkreipia dėmesį ir į vėlyvesnius tekstus, pavyzdžiui, kolūkinės tematikos tekstus, kurie, jo manymu, sukurti saviveiklinės scenos reikmėms. Kituose tekstuose, anot folkloristo, „prasiveržia ir bravūriškos, oficialių renginių scenai netinkančios gaidelės: *Vainikėlis dega*, / *Žali dūmai rūks-ta*, / *O bernelis su mergele* / *Po eglėm dūksta* VPUTR 727/22/; <...> *O kad mano merguželei* / *Biškį proto trūksta* LTR 6947/5/; *O tas mano bernuželis* / *Kaip pasiūtęs dūksta* LTR 7000/97/ (p. 19).

Kai kurios realijos, taikliai P. Kriškėčiūno pastebėjimu, į naktigonių dainų repertuarą galėjo ateiti iš lenkiškos dvarų aplinkos. Antai dainos „Žalioj lankoj, dobilynuos“ (D 1225) veikėjai dažnai pavadinami Jasiumi ir Kasia, tik kartais – Kaze, Kaziūne arba mergina apskritai neįvardijama. Minėti vardai labai populiarūs lenkų dainose, ypač baladėse (p. 20). Galimà lenkiškos aplinkos įtaka juntama ir šių dainų melodijose.

Kaip teigia piemenų dainų grupę vaizdžiai apibendrinamas leidinio paren-gėjas, ši kūryba

radosi pasiklausant vyresniųjų ir bandant pamėgdžioti jų įpročius bei papročius. Ji geba sujungti į vieną visumą neišplėtotus imperatyvius kreipinius-šūksnius, skirtus ganomai bandai ar gamtos jėgoms, neestetizuotus nusiskundimus vargana buitimi, lyriškus ralia-vimų pasigėrėjimus ganomais galvijais ar gamta, vaikiško šėlsmo skeliamas humoristines kibirkštėles ir sarkastiškas pašaipos strėles (p. 16).

Iš esmės pritariant šioms apibendrinančioms išvalgomis, vis dėlto norėtusi į senąjį ganyto repertuarą pažiūrėti ne tik kaip į pavienių tautosakos kūrinių, pa-sižyminčių teksto motyvų variavimu, ritmo formulių kartojimu, melodijos im-provizacijomis ir kitais bruožais, sankaupą, bet ir šiek tiek kitaip. Juk ganyto papročiai, pats ganymas – tai ir socialiniai santykiai, palaikomi ne tik tarp žmonių, jie užmezgami ir su gyvūnais. Taigi, norėtusi kalbėti apie ypatingą žmogaus ir gyvūno sąveiką, bendravimo būdą per garsą ir žodį. Kalendorinių agrarinių paproč-čių apsuptyje būta, galima sakyti, tam tikro nerašytinės formos ganyto terminų „žodyno“, kurį puikiai žinojo kaimo bendruomenė, tikėtina, suprato ir ganomi gyvuliai. Tai patvirtintų gausios pateikėjų pastabos, vaizdžiai apibūdinančios pie-menų ir gyvulių bendravimo aplinkybes:

Norim, būdava, kad jau gi greičiau pargyt namo, a sėniai nenori, kad mes juos gytu-mem. Tai mes išmokam teip: *Čiolia varvolia*, *Čiaika nagaika*, *Čiaukšt pliaukšt*, *Ust brr*, *Uch uch!* Tai kiaulas kad eina – net pritūpdamos... Tai jau mum mažiau reikia ganyt... Visos klausydava, a sėniai nežinodava, ko jos teip laki...⁵⁰; <...> Tai mes einam per uličį

50 Pat. V. Kulešienė, gyv. Deltuvoje, užr. 1989 m., pirmą kartą – folkloro ekspedicijos, antrą kartą – ekspedicijos vakaro, vykusio M. K. Čiurlionio meno mokykloje metu.

su lazdelem ir kiekvienan vartan barabonijam – rytą: *Ūūū, varykit kiaulas, ūūū, varykit kiaulas!* I jie visi vara... Nusivara, jos labai ėda tinai ir miega visų dienų... A kada jau reikia varyt namo, tai mės tada dainuojam: *Čioliaria, bėrialia, nori kiaula ėdala, čioliaria, bėrialia, nori kiaula ėdala...* Jos tada visas renkasi, renkasi, niekur nebėga... Sustoja, ausis pastata ir stovi vietoj. Tada surėkiam: *Brrrrrrr!* Nebėr ni vienos! Visos parbėga namo, nebeužturėsi...⁵¹

Taigi, menamo ganymo terminų „žodyno“ pagrindu galėtų būti nusistovėjęsios „sąvokos“, turinčios apibrėžtas reikšmes:

– *ralio, ralia, ralia rolia, leliarol, baubralio, genarolia, genaralia ralia, cita ralia*, kad būtų sėkminga ganiava, saugūs galvijai;

– *stingo, staigo, stajok, dribuoliai*, kad karvės, kiaulės rimtų, gultų, stovėtų (žr. pastabas: „Kai norėdavam suvaryt pietų į aglynų, kad sustotų, teip mes prašydavam karvių. Dainuojam i dainuojam aplink, kol suguldam karvis“ (AM 49); „Taip karves migdydavom. Ainam an kokio dirvonėlio ir rėkiam, ir pradeda mum gult karvės“ (AM 50));

– *lido, lydo*, kad karvės pieną atleistų (M. Stakionienės pastaba: „Karves melždamos lyduodavom. Mano močekka sakydavo: „Palyduokit, greičiau pienu atlais“ (LLIM 226));

– *rido*, kad karvės duotų daugiau pieno („Pariduok karvytę – ridų pienas pats gerasai“ (LKŽe));

– *ėdro, jedro, jiedra, ėdru ralio, ėdrolia olia*, kad galvijai ėstų;

– *tpruk(a), tpruok, tprus, tpruska*, galvijus (iš- / par-) genant, varant, kviečiant („Tprūka tprūka, te duonos“; „Tprūlia namo, negadnos, tprūlia!“; „Tpruok tpruok, tpruok tpruok, žalmargiai!“; „Tprūs, veršeli, tprūs, treigeli, para namo jau mum gytie“; „Tpručiu, tprūčiu – į lauką, oran“ (LKŽe); „Dainuoja vasarą, kada karvės gilioja, sustabdymui nuo zyliavimo“ (LTRF pl 857/11/));

– *bzzz, gili(a) gili(a) bzzz, gili gili, biz leketai*, kad galvijai zyliotų („Karvės zyliodavo, mes tai tyčia, būdavo, *biz biz, leketai leketai*, kad ims kelt uodegas tos karvės“; „Tik padainuok *treku treku biz*, ir pradeda karvės zyliot, mislija, kad sparvos puola“; „Kap nusvarom ganyti ir norim, kad karvės bėgt namo, na tai jau tada visi vaikai susrodžiam ir šaukiam: „Gili gili gili gili.“ Karvės bėga namo, ir mums tada gera, juokiamės“ (DzM 9)).

Su šia ganymo „kalba“ jaunesnius piemenis supažindindavo kerdžius (skerdžius) – piemenų vyresnysis, reguliavęs visą ganiavos tvarką nuo Jurginių iki Visų Šventųjų. Kerdžiaus socialinis statusas ypatingas – jis, būdamas savotišku tarpininku tarp žmonių ir gyvūnų (t. y. žinodamas visą komunikacijos signalų – vokalinių-šūksninių ir instrumentinių – sistemą), neretai laikytas „žiniuoniu“, „burtininku“

51 Pat. E. Dūdienė, gyv. Leonpolyje, Ukmergės raj., užr. 1989 m. minėto ekspedicijos vakaro metu.

ir pan. Neatsitiktinai yra išlikę posakiai, rodantys buvus ypatingą kerdžiaus dėmesį garso stiprumui – tikint magine jo galia: „Ko rėkoji kaip skerdžius?!“; „Garsiai rėkauja, kaip skerdžius miške“ (LKŽe).

Baigdamą naujausio Dainyno tomo apžvalgą, norėčiau pasveikinti jo parengėjus Povilą Krikščiūną ir Živilę Ramoškaitę (muzikinės dalies „tvarkytoją“), sėkmingai išnaginėjusius tris sudėtingas ganymo, medžioklės ir žvejybos dainų bylas. Ypač reikšmingos P. Krikščiūno pastangos ne tik aptarti įvairius teksto motyvus ir jų sampynas, bet ir atspindėti etnografinius, istorinius, tautosakinius aptariamų kūrinių kontekstus, nurodyti jų raidos ypatumus ir kaitos bruožus, atskleisti tarpžanrinius dainų ryšius, sąsajas su kitų amžiaus grupių repertuaru (pavyzdžiui, piemenų dainų atveju – su pusbernių, bernų ir suaugusiųjų). Žavi jo rašymo „tonas“ – ne sausa mokslinė, bet gyva kalba, todėl tarsi „girdime“ kalbant patį, neretai linkusį į šaipokišką stilių, folkloristą.

Ir vis dėlto nevisiškai sutikčiau su apibendrinančiomis P. Krikščiūno mintimis, esą dainos, seniau buvusios ryškia valstietiškos kultūros dalimi, lydėjusios tradicinį ūkininkavimą,

lieka knygoje, archyvų rankraščiuose, garso įrašuose, saugodamos ne tik tarsi atgyvenusių skausmingą vargo gaidą, bet ir nuoširdų, atvirai reiškiamą jausmą, giedrą, kartais net šaipokišką žvilgsnį į pasaulį, būdingą visoms senosioms mūsų dainoms (p. 28).

Suprantama, kad šiomis mintimis parengėjas ne tik atspindi pakitusią tradiciją, bet ir tarsi „pateisina“ savo įvadinio straipsnio pavadinimą „Vargo ir šelmystės dainos“. Pastarasis vis dėlto keltų abejonių. Nesinorėtų, kad šiame tome pirmą kartą taip gausiai skelbiama vertinga ir vis dar mįslinga tautosaka, ypač piemenų dainos, išsaugojusios daugybę kalendorinių ir agrarinių papročių reliktų, rodančios senas sąsajas su kitų tautų žemdirbystės ir gyvulininkystės ritualais, įgytų tik „vargo“ ir „šelmystės“ epitetus.

ŠALTINIAI

- AM – *Aukštaičių melodijos*, parengė Laima Burkšaitienė, Danutė Krištopaitė, Vilnius: Vaga, 1990.
 ČLD – *Lietuvių liaudies dainos: rinktinė*, paruošė J. Čiurlionytė, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
 D – Darbo dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
 DzM – *Dzūkų melodijos*, sudarė ir parengė Genovaitė Četkauskaitė, Vilnius: Vaga, 1981.
 K – Karinių-istorinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
 K1 – Kalendorinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
 KLPTK – Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas*, t. 1: *Pasakos apie gyvūnus. Pasakėčios. Stebuklinės pasakos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; t. 2: *Pasakos-legendos. Parabolės. Novelinės pasakos. Pasakos apie kvailą velnią. Buitinės pasakos. Melų pasakos. Formulinės pasakos. Pasakos be galo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninė versija, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga internete: www.lkz.lt.
- LLD I – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. 1: *Vaikų dainos*, parengė P. Jokimaitienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1980.
- LLDK – Lietuvių liaudies dainų katalogas.
- LLIM – *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai*, sudarė ir parengė S. Paliulis, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka.
- MFA KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Mokslo centro Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo rankraštiniai rinkiniai.
- NS – *Lietuvių dainos ir giesmės* šiaur-rytinėje *Lietuvoje*, dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, [1912].
- SbG – *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, Lietuvos šiaurės rytuose surinko kun. A. Sabaliauskas <...>, Helsinki: Suomų literatūros draugijos spaustuvė, 1916.
- SIS – *Sutartinės: daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, [t.] 1, 2.
- V – Vestuvinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
- Vk – Vaikų dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
- VPUTR – Vilniaus pedagoginio universiteto tautosakos rankraščiai Lietuvių tautosakos rankraštyne.

Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė